

**QASHQADARYO VILOYATI QARSHI SHAHRI TASHABBUSLI
BUDJETLASHTIRISH AMALGA OSHIRISH MEXANIZMI**

*TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
MMT -80K GURUH TALABALARI
OSTANAYEV RUSTAMJON,
O'RINBOYEV MASHARIFJON,
ISMOILOV ISMOIL*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qashqadaryo viloyati Qarshi shahar tashabbusli budjetlashtirish amalga oshirish mexanizmini 3 yillik ko'rsatkichlar orqali tahlil qilingan. Tashabbusli budjetlashtirishda Qashqadaryo viloyatida moliyalashtirish uchun yo'naltirilgan mablag'lar, qoldiq mablag'lar, takliflar soni, sarflangan xarajatlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Tashabbusli budjet, erkin qoldiq mablag'lari, sarflangan mablag', loyihalar nomi, moliyalashtirish uchun yo'naltirilgan mablag'lar.

Xalqaro tajribada tashabbusli budjet «Participate» (partisipator) budjetlashtirish nomi bilan ma'lum. «Participate» so'zi ingliz tilida – «qatnashish, ishtirok etish» degan ma'nolarni anglatadi. Fuqarolarning tashabbuslarini hisobga olgan holda budjet mablag'larining bir qismini taqsimlash va bu mablag'larni sarflash yo'nalishlarini tanlash bo'yicha ularning bevosita ishtirokida qarorlarni qabul qilish, shuningdek qabul qilingan qarorlarning amalga oshirilishini kuzatish amaliyoti tashabbusli budjet deyiladi.

Tashabbusli budjet fuqarolarning takliflarini hisobga olgan holda mahalliy budjet mablag'larining bir qismini taqsimlash va bu mablag'larni sarflash yo'nalishlarini aniqlash bo'yicha ularning bevosita ishtirokida qarorlarni qabul qilish, shuningdek qabul qilingan qarorlar ijrosi ustidan jamoatchilik nazoratining o'rnatilishidir.

Ma'lumki, fuqarolar o'z yashash joylari (mahalla, tuman, shahar)dagi turli ijtimoiy-iqtisodiy muammolarini yaxshi bilishadi va fuqarolar tomonidan taklif etilgan loyihalar aksariyat hollarda asosli hisoblanadi. Chunki, ma'lum bir joyda uzoq vaqt yashayotgan fuqarogina birinchi navbatda qanday masalalarni hal qilish kerakligini ko'rsata oladi.

Mahalliy hokimiyat organlari tomonidan keng jamoatchilik manfaatiga xizmat qiluvchi biror qarorni qabul qilishda yoki loyihani amalga oshirishda fuqarolarning fikr-mulohazalari va takliflarini inobatga olinmasligi ularning noroziligiga, ayrim hollarda mablag'lardan samarasiz foydalanishga olib kelishi mumkin.

Shunday qilib, tashabbusli budjet jarayonida nafaqat obyektlar, balki hamkorlikda ishlash va murakkab vazifalarni hal qilishga tayyor, mustaqil ravishda loyihalarni

yaratish, hududni rivojlantirish uchun yangi resurslarni aniqlash, shakllantirish va rivojlantirish vakolatiga ega bo‘lgan faol jamoatchilik shakllanadi

Qashqadaryo viloyati Qarshi shahar tashabbusli budjetlashtirish uchun yo‘naltirilgan mablag‘lar miqdori

1-jadval
(ming so‘mda)

T/r	Ko‘rsatkich nomi	2021-yil	2022-yil	2023-yil
1.	Yil boshiga qoldiq		1 650 000	1689,0
2.	Hisobot davrida “Fuqarolar tashabbusi jamg‘armasi”ga o‘tkazilgan mablag‘lar		17586700	22389,0
3.	“Fuqarolar tashabbusi jamg‘armasi”dan tadbirlarni moliyalashtirish uchun yo‘naltirilgan		19236700	
3.1	Bajarilgan ishlar uchun xisobvaraqlardan moliyalashtirilgan mablag‘		9983000	22389,0
3.2	Hisobvaraqlardagi qoldiq			
4.	“Fuqarolar tashabbusi jamg‘armasi”da qoldiq mablag‘			597,0

Qashqadaryo viloyati Qarshi shahrida tashabbusli budjetlashtirish uchun yo‘naltirilgan mablag‘larni yillar kesimida o‘rganib tahlil qildik va tahlillar natijasiga ko‘ra ushbu yo‘naltirilgan mablag‘lar 2022-yil boshiga qoldiq mavjud bo‘lmagan bo‘lsa, 2023-yilda 597,0 ming so‘m miqdorida qoldiq qolganini ko‘rishimiz mumkin. Hisobot davrida “Fuqarolar tashabbusli jamg‘armasi”ga 2022-yilda 1 650,0 ming so‘m 1 689,0 ming so‘m o‘tkazilgan bo‘lib, 2022-yilga nisbatan 2023-yilda 39,0 ming so‘m ko‘p mablag‘ ajratilgan. “Fuqarolar tashabbusi jamg‘armasi”dan jamoatchilik fikri asosida tadbirlarni moliyalashtirish uchun yo‘naltirilgan mablag‘lar 2023-yilga nisbatan 2022-yil ko‘p miqdorda tadbir va turli xildagi bayramlar o‘tkazilganligi sababli ularni moliyalashtirish uchun 4802,3 ming so‘m ortiq mablag‘ ajratilgan ko‘rishimiz mumkin. Bajarilgan ishlar uchun xisobvaraqlardan moliyalashtirilgan mablag‘ 2022-yil 2023-yilga nisbatan kelib tushgan talab va takliflar soni ko‘p bo‘lgani sababli 7744,1 ming so‘m ajratilgan. Qashqadaryo viloyati Qarshi shahri mahalliy budjet Hisobvarag‘ida 2022-2023-yillar sarflanmagan qoldiq mablag‘lar qolmaganini ko‘rishimiz mumkin. “Fuqarolar tashabbusi jamg‘armasi”ning hisob raqamidagi qoldiq miqdori 2022-yil ushbu ko‘rsatkich nol qiymatni tashkil qiladi. 2023-yilda bu ko‘rsatkich 597,0 ming so‘mni tashkil qildi.

2021-yildagi Qarshi shahar tashabbusli budjetlashtirish uchun yo‘naltirilgan mablag‘lar miqdori keltirilmagan

**Qashqadaryo viloyati Qarshi shahar tashabbusli budjetlashtirish natijasida
amalga oshirilgan tadbirlar**

2-jadval

T/r	Tadbirlar nomi	Moliyalashtirilgan takliflar soni			Sarflangan mablag' (ming so'mda)		
		2021-yil	2022-yil	2023-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil
Jami			28	21		19 236 700	3769,0
1.	Hududiy ichki yo'llar		9	4		6 615 000	3769,0
2.	Umumta'lim maktablarini ta'mirlash va jihozlash		9	8		6 850 000	0,0
3.	Maktabgacha ta'lim muassasalarini ta'mirlash va jihozlash		3	0		1 430 000	0,0
4.	Sog'liqni saqlash muassasalarini ta'mirlash va jihozlash		2	8		1 400 000	0,0
5.	Boshqa ijtimoiy soha muassasalarini ta'mirlash va jihozlash		1	1		875000	0,0
6.	Ichimlik suvi ta'minotini yaxshilash		0	0		0	0,0
7.	Ko'cha chiroqlarini o'rnatish tadbirlari		0	0		0	0,0
8.	Hududlarni tartibga keltirish (obodonlashtirish va ko'kalamzorlashtirish)		0	0		0	0,0
9.	Boshqa tadbirlar		4	0		2 066 700	0,0

Qashqadaryo viloyati Qarshi shahar tashabbusli budjetlashtirish natijasida jami moliyalashtirilgan takliflar 2022-yilda 28 taga 19236,7 ming so'm, 2023-yilda 21 taga 3769,0 ming so'm bo'lib, yillar davomida pasayish ko'rsatkichlari kuzatilmoqda.

Jumladan, 2022-yilda hududiy ichki yo'llarni ta'mirlash uchun 9 ta moliyalashtirilgan taklif berilgan bo'lsa ushbu ko'rsatkich 2023 yilga kelib 4 taga kamayganini ko'rishimiz mumkin va 2846,0 ming so'm mablag' kamaygan.

Shuningdek, Umumta`lim maktablarini ta`mirlash va jihozlashning eng past ko`rsatgichi 2023-yil 2022-yilga nisbatan 1 taga kamaygan va 8 ta taklif kelib tushgan va ushbu yo`nalishda 2022-yilda 6850,0 ming so`m sarflangan . 2022-yilda 3 ta maktabgacha ta`lim ta`lim muassasalarini ta`mirlash va jihozlash uchun 1430,0 ming so`m pul mablag`i sarflangan. Biroq, 2023-yilda takliflar kelib tushmaganligini ko`rishimiz mumkin. Shuningdek sog`liqni saqlash muassasalarini ta`mirlash va jihozlash uchun emg yuqori 2023-yilda kelib tushgan takliflar soni 2022-yilga nisbatan ko`paygan va yo`nalish bo`yicha 8 ta taklif kelib tushgan. Ushbu yo`nalish bo`yicha 2022-yilda 1400,0 ming so`m ajratilgan. Boshqa takliflar uchun 2023-yilda takliflar kelib tushmagan , 2022-yilda boshqa takliflar uchun 4 ta 2066,7 ming so`m eng yuqori ko`rsatkichni tashkil qilmoqda.

2021-yildagi Qarshi shahar tashabbusli budjetlashtirish natijasida amalga oshirilgan tadbirlar keltirilmagan.

Qashqadaryo viloyati Qarshi shaharda Fuqarolar tashabbusli jamg'armasi mablag'larining shakllanish manbalari

3-jadval

Fuqarolar tashabbusi jamg'armasi mablag'larini shakllantirish manbalari		2021-yil	2022-yil	2023-yil
Tuman mahalliy budjeti tasdiqlangan umumiy xarajatlarning 5 foiz qismi miqdorida ajratilgan mablag'lar			11 114 000	6689.0
Tuman mahalliy budjeti qo'shimcha manbalarning 30 fozi miqdorida ajratiladigan mablag'lar			5 597 000	7 100
Shu jumladan	Erkin qoldiq mablag'lari		5 573 475	7 100
	Daromadlarning hisobot choraklari yakunlari bo'yicha aniqlanadigan prognozdan oshirib bajarilgan qismi		11 543 742	
	PQ asosan jamg'armaga o'tkazilgan mablag'			
Jamg'armaga qaytarilgan mablag'				
Jami ajratiladigan mablag'lar			20 536 000	4 578

4-jadvalda biz Qashqadaryo viloyati qarshi shahar tashabbusli budjetlashtirish natijasida amalga oshirilgan loyihalar tarkibi ovozlari soni, yutib chiqan tadbirlarni ko'rib chiqishimiz mumkin.

**Qashqadaryo viloyati Qarshi shahar tashabbusli budjetlashtirish
natijasida amalga oshirilgan loyihalar tarkibi**

4-jadval

T/r	Tadbirning qisqacha mazmuni (sohasi)	Jami to'plagan ovozlari soni	Moliyalashtirish uchun ajratilgan mablag' miqdori (ming so'm)
2021-yilda			
1.			
2.			
3.			
2022-yilda			
1.	43-DMTTni ta'mirlash	1508	300 000
2.	4-sonli poliklinikani ta'mirlash	1499	500 000
3.	Qavali mfy Sog'lomavlod bosh ko'chasi	1476	520 000
4.	40-DMTT ni ta'mirlash	1430	980 000
5.	Qavayli mfy yoshlik massivga gps yotqizish	1097	850 000
6.	9-maktabni joriy ta'mirlash	1041	800 000
7.	4-umumiy o'rta ta'lim maktabini ta'mirlash	939	700 000
2023-yilda			
1.	Respublika shoshilinch tibbiy yordam ilmiy markazi Qashqadaryo filialida bemorlarni yaqinlari va qarindoshlari uchun zamonaviy ko'rinishga ega qulay shart sharoitlar bilan birga quyish paneli bilan jihozlangan 2 qavatli kutish zali qurish.		1200.000
2.	O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'lim vazirligi huzuridagi ixtisoslashtirilgan ta'lim muassalari agentligi tizimidagi Qarshi Shahar 1-sonli ixtisoslashtirgan maktab-internatida 120 o'rinli Faollar zall qurish		1320.000

3.	Qarshi Shahar tibbiyot birlashmasiga kompyuter xamda printer jixozlari olish		1200.000
4.	Qarshi Shahar tibbiyot birlashmasini tibbiy moddiy texnik bazasini (zamonaviy UZI apparat) sotib olish.		1200
5.	Qashqadaryo viloyati bolalar ko'p tarmoqli tibbiyot markazi Neyroxirurgiya bo'limini zamonaviy tibbiy jihozlar bilan moddiy texnik bazasini boyitish		1320.000
6.	Qavayli mfy Sog'lom avlod ko'chasini 1500 metr uzunligi eni 6 metrlik asfalt qoplamasini yotqizish		800.000
7.	Qarshi Shahar Bunyodkor mfy ichki yo'llarini 2.2 km qismini ta'mirlash zarur		1145.5

Xulosa

Yuqoridagi jadvallar malumotlaridan kelib chiqib xulosa qiladigan bo'lsak, har bir mavsum uchun ajratilgan pul mablag'lari, ovozlar soni va loyihalar soni ham deyarli hammasi yildan yilga o'sib borayotganligini ko'rishimiz mumkin. Demak, Tashabbusli byudjetlashtirish jarayonining ilk bosqichi 2021-yilda bo'lganligini ko'rishimiz mumkin bunda ko'rsatkichlar sono va natijalar kam ekanligini guvohi bo'lmoqdamiz. Keyinchalik ushbu ko'rsatkichlar bir necha barobar yuqorilab ketganligini guvohi bo'ldik. Bunday bo'lishiga asosiy sabablaridan biri malum bir hudud fuqarolari tomonidan turlicha har xil ko'p loyihalar emas eng asosiy bo'lgan yagona loyihani kiritishlari va shu loyiha uchun ovoz to'plash bo'lsa boshqa bir tomondan tashabbusli byudjet saytiga qoyilgan loyihalar o'rtasidagi raqobat muhiti kuchli ekanligi hamda 2022-yilga kelib aholining «Tashabbusli budjet» loyihasi bo'lgan qiziqishi keskin ortganligi sababli ham ovozlar yuqori ko'rsatkichlarda o'sib borgan. Qashqadaryo viloyati Qarshi shahari 2021-2023 yillarda loyiha moliyalashtirilib tumandagi mavjud muammo va kamchiliklarni bartaraf etishga xizmat qilingan. Xulosa sifatida yana shuni ta'kidlash mumkinki «Tashabbusli budjet» bu birinchidan, aholini ijtimoiy muammolarini yechishning yagona yo'li bo'lmasa ham, biroq bu loyiha aholimizni uzoq yillardan beri qiynab kelayotgan ijtimoiy muammolarni hal etishda hamjihatlik bilan harakat qilishni, jamoaviy qarorlar qabul qilishni, birgalikda harakat qilib maqsadga erishish texnologiyalarini o'rgatsa, ikkinchidan, jamoatchilik nazoratini kuchayishiga, mahalliy deputatlarni faollashuviga hamda aholini budjet mablag'larini ochiqlik va shaffoflik tamoyillari asosida taqsimlanishida faol ishtirok etishi va davlat tomonidan berilayotgan imkoniyatlardan yanada samaraliroq foydalanishni o'rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Ваҳобов АВ, Маликов ТС. Молия. Дарслик/Тошкент Молия институти. Тошкент:“Шарқ. 2010;804.
- 2.Malikov, T., and Haydarov NH. Byudjet. "O‘quv qo‘llanma." Toshkent:“Iqtisod-moliya 84 (2008).
- 3.TS Malikov, O Olimjonov. Moliya. - O 'quv qo 'llanma. Toshkent: Iqtisod-moliya, 2018
- 4.Malikov T, Haydarov N. Budjet daromadlari va xarajatlari. O‘quv qo‘llanma, Toshkent:“IQTISOD-MOLIYA. 2007.
- 5.Маликов ТС. Хайдаров НХ “Молия: умумдавлат молияси”. Ўқув қўлланма. 2009.
- 6.Malikov TS. Byudjet-soliq siyosati. T.:“Iqtisod-moliya. 2019.
- 7.Malikov, T. S., & Olimjonov, O. O. (2019). Moliya: Darslik.
- 8.Malikov T, Haydarov N. Budjet: tizimi, tuzilmasi, jarayoni. O‘quv qo‘llanma, Toshkent “IQTISOD-MOLIYA. 2008.
- 9.Ўроқов У. Бюджет маблағларидан самарали фойдаланишни таъминлаш йўллари. Т. 2017
- 10.У Ўроқов. Маҳаллий бюджетлар мустақиллигини оширишнинг устувор йўналишлари- Science and Education, 2022
- 11.У Ўроқов, Д Ускенбаева. Ўзбекистонда ташаббусли бюджетни жорий этишнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари - Science and Education, 2022
- 12.Ўроқов У, Иргашев И, Ғайбуллаев О. Фуқаролар иштирокидаги маҳаллий бюджет. 2022
- 13.UY O'roqov, JA Yomg'Irov. Mahalliy byudjetlar barqarorligini ta'minlash masalalari - Central Asian Research Journal for Interdisciplinary ..., 2022
- 14.Ўроқов УЮ. Маҳаллий бюджетлар шаффофлиги ва очиқлигини таъминлашнинг устувор йўналишлари. Бизнес-Эксперт журнали. 2020;4.
- 15.Ўроқов У. Ғайбуллаев О. Ўзбекистон Республикасида бюджет тизими ва жараёни: ўқув қўлланма. Тошкент: Vaktria press. 2016.
- 16.Уроков У. Маҳаллий бюджетлар мустақиллигини оширишга оид назарий қарашлар. Республика илмий-амалий конференция. ТМИ 2020.
- 17.Ўроқов У. Маҳаллий бюджетлар молиявий барқарорлигини белгиловчи кўрсаткичлар. 2020
- 18.Ўроқов У. Маҳаллий бюджетлар даромадларини шакллантиришнинг самарали йўллари. 2017
- 19.Ўроқов У. Маҳаллий бюджетлар даромад базасини кенгайтириш масалалари. Республика ўқув юртлараро конференция тўплами. ТМИ-2009 йил (Vol. 18).

20. Ўроқов У. Маҳаллий бюджетлар молиявий мустақилигини оширишнинг замонавий муаммолари. Халқаро илмий-амалий анжуман материаллари тўплами. ТМИ 2022 йил.
21. У Ўроқов. Маҳаллий бюджетлар молиявий мустақиллигини оширишнинг ҳуқуқий асослари.- Science and Education, 2023
22. G‘aybullayev O, O‘roqov U. O‘zbekiston Respublikasida budjet tizimi va jarayoni. O‘quv qo‘llanma. T.: Baktriapress. 2016;168.
23. Xaydarov N. Soliqlar va soliqqa tortish masalalari. O‘quv qo‘llanma. Toshkent: Akademiya. 2007.
24. Хайдаров НХ. Маҳаллий бюджетлар: муаммо ва инновацион ечимлар. Ўзбекистон статистика ахборотномаси” илмий электрон журнали. 2020.
25. Хайдаров Н. Доходы местных бюджетов и пути их укрепления. “Молия” илмий журнали. 2022.
26. Хайдаров Н. Маҳаллий бюджетларнинг даромад манбалари. халқаро илмий-амалий конференция 2022.
27. Хайдаров Н. Маҳаллий бюджетлар даромадини барқарорлаштириш йўллари. халқаро илмий-амалий конференция мақолалар тўплами (Vol. 2022).
28. Икрамжон Машарипов. Ўзини-ўзи бошқариш органлари-фуқаролик асосий меъзони. Общество и инновации, 2022,25